

SALTUK-NAME'NİN MERCEĞİNDEN İSLAMLAŞMA SÜRECİ *

Islamisation through the Lens of the Saltuk-name

AHMET T. KARAMUSTAFA **

(Çev. Kamil YAVUZ***)

Gazi Türkiyat, Güz 2020/27: 219-237, DOI: 10.34189/gtd.27.013

On üçüncü, on dördüncü ve on beşinci yüzyıllar boyunca Arapça, Farsça ve Türkçe popüler-halk edebiyatı üretimi ve yayılımında belirgin bir artış söz konusudur. Bu dönemde üç büyük Orta Doğu İslami dillerde oldukça zengin sözlü popüler edebiyat (romans/ destanlar, masal serileri, popüler hagiografiler) ilk kez yazıya geçirilmiştir (Arapça literatür hakkında detaylı ve genel gözlemler için bkz, Heath 1990: 423-439, Pellat 1968: 607-709, Brujin 1971: 465-474, Hanaway 1971: 139-160, Türkçe için bkz. Boratay 1965, 1-170)¹. Bu süreçte eski türler yenilendi, yeni türler ortaya çıktı ve yazılı popüler edebiyat gelenekleri mevcut sözlü destan ve masallarla yan yana gelişti. Canlılığını ve gelişimini modern dönemde de sürdüren ve muhafaza eden popüler edebiyat külliyatı, modern dönem öncesi Ortadoğu Müslüman toplumlarının halk inançları ve düşünce alışkanlıkları, zihniyet dünyası hakkında şüphesiz en zengin bilgi kaynaklarıdır. Bu çalışmada, bahsedilen geniş külliyatın başat bir örneği olan Saltuk-name'ye yansıyan İslami kavramlar ve bilgiler ortaya konmaya çalışıldı.

---

* *"Islamisation through the Lens of the Saltuk-name"*, *Islam and Christianity in Medieval Anatolia*, eds. A.C.S. Peacock, Bruno De Nicola, Sara Nur Yıldız, Ashgate Publishing, Newyork/London 2015, ss. 349-364

** Prof. Dr., University of Maryland, History Department, akaramus@umd.edu

*** Araştırma Görevlisi, Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, kamilyavuz@odu.edu.tr

Eserinin çevirisine müsaade eden ve çeviri metni detaylı inceleme nezaketi göstererek yayıma hazır hale gelmesine büyük katkı sağlayan Ahmet T. Karamustafa'ya teşekkürlerimi sunarım.

¹ Arapça literatür hakkında detaylı ve genel gözlemler için bkz. Peter Heath, "Arabische Volksliteratur im Mittelalter", in *Orientalisches Mittelalter*, ed. Wolfhart Heinrichs with the contribution of J. Christoph Bürgel (Wiesbaden: AULA-Verlag, 1990), 423-39, ve Charles Pellat, "Hikaya", El; Farsça için, Jiri Cepjek, "Iranian folk-literature", in *History of Iranian Literature*, ed. Jan Rypka (Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1968), 607-709; J.T.P. de Brujin, "Die Persische Volksliteratur im Mittelalter und ihr Verhältnis zur klassischen Literatur", in *Orientalisches Mittelalter*, 465-74; ve William Hanaway, "Formal Elements in the Persian Popular Romances", *Review of National Literatures* 2, no. 1 (1971): 139-60; ve Türkçe için, Pertev Naili Boratav (with contributions by İlhan Başgöz and Helga Uplegger), "Die Volksliteratur", in *Philologiae Turciae Fundamenta*, vol. 2 (Wiesbaden: frans Steiner Verlag, 1965), 1-170 ve idem, "Hikaya, iii. The Narrative Genres of Turkish Literature and Folklore", El as well as Barbara Flemming, "Das Verhältnis von Hoch- und Volksliteratur im Türkischen", in *Orientalisches Mittelalter*, 475-81

METODOLOJİK GÖZLEMLER

Popüler edebi metinler temelinde modern öncesi Müslüman popüler kültürünün özelliklerini incelemeye yönelik herhangi bir girişim çeşitli zorluklarla karşılaşır. Bu zorluklar arasında ilk ve en önemli olan “popüler” teriminin kullanımı ve tanımının karmaşıklığıdır (Farklı disiplinlerin popüler kültür hakkındaki görüşlerini derleyen değerli ve kullanışlı bir akademik çalışma için bkz. Bigsby 1976, Dinler tarihi disiplini bu veri tabanında yer almaz, bu disiplinin görüşleri için bkz. Bell 1989: 35-57, Berlinerblau 2001: 605-626)². Bu konu hakkındaki çeşitli disiplinlerdeki tartışmalara girmeden “popüler” tabiri bu çalışmada modern öncesi Orta Doğu İslam kültürüne uygulayacağımız üçlü paradigma içerisinde bir ara kategori olarak kullanılacaktır. Diğer iki temel kategori ise, “elit/havas” ve “folk/halk”tır. Bu paradigmaya göre; popüler kültürün ayırt edici özelliği, herhangi bir belirli kültürel bölgenin veya bölge içerisinde kümelenmiş nüfusun çoğunluğuna erişebilmek ve bunlar arasında yayılmaktır. Elit ve halk kültürlerine erişim ile yayılma çeşitli eksenlerde kısıtlı olsa da popüler kültüre erişim nispeten daha kolaydı. Dahası belirli bir kültürel bölgedeki toplumun tamamına yayılması neredeyse süreklilik arz etmekteydi. Her üç kültürün üretilmesi nihayetinde uzmanlaşma gerektirmekteydi (halk kültürü aynı zamanda genelleyicilere ve amatörlere de sahipti), ancak sadece popüler kültür tüketim düzleminde çeşitlendirmeyi gerektirmekteydi. Örneğin edebiyatta sözlü derlemeler ve edebi metinler üç alanda da çoğunlukla uzmanlar tarafından üretilirdi, ancak popüler edebiyat genel okuyucu kitlesini hedeflerken, elit ve halk edebiyatları dar okuyucu çevrelerine seslenmekteydi (Bu paradigmayı Peter Heath’ın çalışmalarını esas alarak geliştirdim Heath 1996: 43-51, Schroeder 1980: 4-15, Modernleşme öncesi İslam Medeniyetinde popüler kültür yaklaşımı için bkz. Shoshan 1991: 67-107, Shoshan 1993, Berkey 2001)³.

Modern öncesi popüler edebiyat metinleri temelli bir araştırma projesi yürütmenin önündeki ikinci engel, bilim adamlarının genel olarak popüler kültüre münhasıran ise popüler edebiyata karşı geleneksel ön yargıdır. Son zamanlara kadar, geleneksel alimler-Müslim ve Gayrimüslim, modern öncesi ve modern- popülerleri, elitin, “yüksek”

² Farklı disiplinlerin popüler kültür hakkındaki görüşlerini derleyen değerli ve kullanışlı bir akademik çalışma için bkz. Ed. C.W.E. Bigsby (Bowling Green, OH: Bowling Green University Popular Press, 1976); Dinler tarihi disiplini bu veri tabanında yer almaz, bu disiplinin görüşleri için bkz. Catherine Bell, “Religion and Chinese Culture: Toward an Assessment of Popular Religion”, *History of Religions* 29 (1989): 35-57 ve Jacques Berlinerblau, “Max Weber’s Useful Ambiguities and the Problem of Defining “Popular Religion”, *Journal of the American Academy of Religion* 69 (2001): 605-26.

³ Bu paradigmayı Peter Heath’ın çalışmalarını esas alarak geliştirdim; *The Thirsty Sword: Sirat Antar and the Arabic Popular Epic* (Salt Lake City, UT: University of Utah Press, 1996), 43-51, ve Fred E. H. Schroeder, “The Discovery of Popular Culture Before Printing”, in *5000 Years of Popular Culture: Popular Culture Before Printing*, ed. İdem (Bowling Green, OH: Bowling Green University Popular Press, 1980), 4-15. Modernleşme öncesi İslam Medeniyetinde popüler kültür yaklaşımı için bkz. Boaz Shoshan, “High Culture and Popular Culture in Medieval İslam”, *Studia İslamica* 73 (1991): 67-107; aynı kişi; *Popular Culture in Medieval Cairo* (New York: Cambridge University Press, 1993); ve Jonathan Porter Berkey, *Popular Preaching and Religious Authority in the Medieval İslamic Near East* (Seattle, WA: University of Washington Press, 2001).

kültürün aşağısında “düşük” kültür olarak düşündüler. Bu kökleşmiş ön yargı yüzünden popüler edebiyat bilim adamlarının yüksek oranda ilgisini çekmemiştir ve ana akım edebiyat araştırmaları içerisinde marjinal bir çerçevede sınırlandırılmıştır. Nihayetinde, popüler edebiyat metinleri elit/yüksek kültür muadillerine göre çok daha az çalışılmış ve bunlar çok daha az oranda ulaşılabılır kalmıştır (Diğer alanlarda analogi örneklerine mebzul miktarda tesadüf edilir, örnek olarak bkz. Heffernan 1985)⁴.

Bir öncekinin doğrudan sonucu olarak üçüncü bir zorluk ise, popüler metinlerin tarihsel kaynak olarak kullanımınıdır. Bu edebiyatı, bir bakıma popüler zihniyetin bir yansıması olarak görmek her ne kadar geçerli bir yaklaşım olsa da bu yansımanın kesin tarzı, şekli, metin kendi içinde edebi analize maruz bırakılana kadar tespit edilemez (Bu husus hakkında açık ve özlü bir açıklama için bkz. Heath 1984: 39-40)⁵. Bu noktada şu husus vurgulanmalıdır ki, bu popüler çalışmaların çoğunluğu için bu tür analizlerin daha ilk safhası olan metinlerin tarihsel ve edebi bağlamının tespiti bile yapılmamıştır. Misal olarak “generek horizonun/türün ana hatlarının” teşhisi bir metne edebi bağlam kaygısıyla eleştirel yaklaşımın hayati adımıdır, çünkü edebi anlamın oluşması süreci kalıp ve işlemlerle girift durumdadır (“Generek horizon/türün ana hatları” kavramı için bkz. Fowler 1982: 259)⁶. Modern öncesi İslami popüler edebi metinlerin çoğunun tür görünümü bilhassa uzun rivayet döngüsüne sahip olanlar müphem kalmıştır (Peter Heath’ın iki çalışması kayda değer istisnadır: Heath 1987: 1-21, Heath 1988: 1-26. Bu bağlamda şu çalışmadan da bahsedilmelidir; Hanaway 1987, Akademik geleneği takip ederek kullanmayı sürdürdüğüm “popüler romans” tabirini bu türün anlam ve kavramı yerleşik olmasına karşın bu çalışmada tartışmaya açtım⁷. Pratik anlamda, generek horizonun/tür anlayışının belirsizliği bu metinlerden özümsecek bilgilere dayanarak popüler dünya görüşünün yeniden inşa çabasını engeller. Bu çalışmada kullanılan ana kaynakların temel edebi analizleri mevcut olmadığından bu makale bir Türkçe “dini-destansı hikâyeden” İslamlaşmanın göstergesi olan işaretler hakkında bazı gözlemlerde bulunarak Müslümanlar ve İslam’a ilişkin göstergeleri ortaya çıkarma girişiminin sonuçlarını sunmayı hedefler. Farklı bir ifade ile bizim başlıca hedefimiz söz konusu popüler edebiyatın zihni ve sosyal bağlamında Müslüman kimliği ve İslam’ın rolünü sorgulamaktır.

⁴ Diğer alanlarda analogi örneklerine mebzul miktarda tesadüf edilir, örnek olarak bkz. *The Preface to The Popular Literature of Medieval England*, ed. Thomas J. Heffernan (Knoxville, TN: the University of Tennessee Press, 1985).

⁵ Bu husus hakkında açık ve özlü bir açıklama için bkz. Peter Heath, “A Critical Review of Modern Scholarship on Sirat Antar İbn Shaddad and the Popular Sira”, *Journal of Arabic Literature* 15 (1984): 39-40.

⁶ “Generek horizon/türün ana hatları” kavramı için bkz. Alastair Fowler, *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982), 259.

⁷ Peter Heath’ın iki çalışması kayda değer istisnadır; Thirsty Sword (note 3) ve “Romance as Genre in the Thousand and One Nights”, *Journal of Arabic Literature* 18 and 19 (1987 ve 1988): 1-21 ve 1-26. Bu bağlamda şu çalışmadan da bahsedilmelidir; Hanaway, “Persian Popular Romances” (dipnot 1), ve Marina Gaillard, *Le Livre de Samak-e Ayyar: Structure et ideologie du roman persan medieval* (Paris: Publie avec le concours du Centre national de la recherche scientifique et de l’avancement des etudes iraniennes, C. Klincksieck (distribütör), 1987. Akademik geleneği takip ederek kullanmayı sürdürdüğüm “popüler romans” tabirini bu türün anlam ve kavramı yerleşik olmasına karşın bu çalışmada tartışmaya açtım.

SALTUKNAME VE TARİHSEL BAĞLAMI

Modern öncesi popüler destan geleneği Anadolu Türkçesinde yaygın olmasına rağmen esasen dört epik serinin diğerlerinden çok daha fazla araştırmacıların ilgisini çektiği söylenebilir: bunlar, Kitab-ı Ebu Müslim, Battal-name, Danişmend-name ve Saltuk-name'dir (Melikof 1962, Melikof 1960, Dedes 1966, Akalın 1988: 90, Tek bir yazma nüshayı esas alan edisyon da mevcuttur; İz 1984, anlatının özeti için bkz. Yüce 1987)⁸. Bu çalışmada münhasıran Saltuk-name üzerine odaklanılacaktır.

İlk olarak Saltuk-name'nin kahramanı olan Sarı Saltuk hakkında bazı bilgiler verilecektir (Saltuk-nameden seçilen paragraflar evvelden şu çalışmamda yayımlanmıştır; Berkeley 2009: 136-144)⁹. Sarı Saltuk (veya Saltık) Rumeli'nin (Osmanlı Balkanları) Türkleşmesi ve İslamlaşması ile ilişkilendirilen en meşhur "savaşçı-derviş/alperen"dir. Onun sis perdesi ardında kalmış tarihi kişiliği ve onun tarihsel hayatı hakkında kesin olmasa da şu söylenebilir, 1260'larda/660'larda bugünkü Bulgaristan ve Romanya içinde kalan Tuna'nın doğusu Dobruca bölgesini kuzeybatı Anadolu'dan gelen büyük ölçekli konargöçer Türk boylarının iskân ve göçlerinde önemli bir rol oynayan önde gelen figürlerden biridir (Sarı Saltuk üzerine en kapsamlı, güncel akademik çalışma için bkz. Ocak 2002, ayrıca bkz. Kiel 2009: 147-150, İngilizce özet nitelikli çalışmalar için bkz. Leiser 1994: 190-193)¹⁰. Onun hakkında, sahip olduğumuz kıt tarihsel verilere dayanarak Sarı Saltuk'un savaşçıdan dervişe, kutsal bir şahsiyete dönüşümünü açığa çıkarmak mümkün değildir. Onun manevi silsilesi Anadolu'daki Barak Baba, Taptuk Emre ve Yunus Emre gibi on üç, on dördüncü yüzyıl dervişleri ile doğrudan bağlantılıdır. Ancak, bu silsile gerçeklikten ziyade bir tür isnat etme dayandırma olarak yorumlanabilir (Karamustafa 2005: 67-95)¹¹. Onun, savaşçı kahraman imajına gelince şüphesiz Ebu Müslim, Battal Gazi ve Melik Danişmend gibi

⁸ İrene Melikof, Abu Muslim, le "Porte-Hache" du Khorassan dans la tradition epique Turco-Iranienne (Paris: Librairie d'Orient Adrien Maisonneuve, 1962); eadem (ed), *La Geste de Melik Danişmend* (Paris: A. Maisonneuve, 1960), Yorgos Dedes, *Battalname: Giriş*, İngilizce Tercüme, Türkçe Metin, Yorum ve Tıpkıbasım, 2 vols (Cambridge, MA: Harvard University, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1966); Ebu'l-Hayr Rumi, *Saltuk-name*, ed. Şükrü Halük Akalın, 3 vols (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988-90). Tek bir yazma nüshayı esas alan edisyon da mevcuttur; Fahir İz, 7 vols (Cambridge, MA: Harvard University, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1984); anlatının özeti için bkz. Kemal Yüce, *Saltuk-name'de Tarih, Din ve Efsanevi Unsurlar* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987).

⁹ Saltuk-nameden seçilen paragraflar evvelden şu çalışmamda yayımlanmıştır; "Sarı Saltık Becomes a Friend of God", in *Tales of God's Friends: Islamic Hagiography in Translation*, ed. John Renard (Berkeley, CA: University of California Press, 2009), 136-44.

¹⁰ Sarı Saltuk üzerine en kapsamlı, güncel akademik çalışma için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, Sarı Saltık: Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002), ayrıca bkz. Machiel Kiel, "Sarı Saltuk", *TDVİA* 36 (2009), 147-50; İngilizce özet nitelikli çalışmalar için bkz. G. Leiser, "Sarı Saltuk Dede", *El*, ve Ahmet T. Karamustafa, "Early Sufism in Eastern Anatolia", in *Persian Sufism: From its Origins to Rumi*, ed. Leonard Lewisohn (London: Khaniqahi Nimatullahi Publications, 1994), 190-93.

¹¹ Ahmet Karamustafa, "Baraq Baba", *El*, ve Edith G. Ambrose, "Yunus Emre", *El*. Erken dönem Anadolu Sufizmi üzerine güncel bir tarihsel inceleme için bkz. Ahmet T. Karamustafa, "Origins of Anatolian Sufism", in *Sufism and Sufis in Ottoman Society: Sources, Doctrine, Rituals, Turuq, Architecture, Literature and Fine Arts, Modernism*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005), 67-95.

destan figürlerinin gölgesinde gelişmiştir. Bu figürlerin hepsi güneydoğu Avrupa ve Anadolu'da Türkçe konuşanlar arasında popüler olan destansı anlatıların baş kahramanıdır, fakat gerçekte savaşçı kimliği hakkında hüküm vermek mümkün değildir¹². Sarı Saltuk imajının üçüncü bir boyutu Saltuk-name bağlamındaki anlatı dışında tarihsel tetkik ile güneydoğu Avrupa ve kuzeybatı Anadolu'nun karmaşık kültürel çevresindeki değişkenliğidir. Günümüzde Sarı Saltuk'un tarihsel bir kimlik olup olmadığını bilmek hayli zordur. Şimdiki halde, tarihsel kimliği tam anlamıyla bilinmeyen Sarı Saltuk, en azından etnik, lengüistik ve dinsel yönden çok çeşitli bir çevrenin destansı hagiografik hikayesi olarak değerlendirilebilir, ayrıca bu hikâyenin renkli ve çok kültürlü ortamın kendi kendine ürettiği bir anlatı olduğu fikri de kesinlikle caziptir.

Saltuk-namede gösterilen imaj her halükârda savaşçı-derviş ve kültürler arası geçiş yapan bir karakterdir. Sarı Saltuk, Osmanlı Şehzadesi Cem (ö. 900/1495) için Ebu'l-Hayr-i Rumi tarafından 878-85/1473-80 arasında derlenmiştir. Saltuk-name anlatısındaki olayları kesin bir tarihsel bağlamda coğrafi zemine oturtma girişimi oldukça cesur bir girişim olmasına rağmen anlatı muhtemelen kabaca on üçüncü yüzyılın ikinci çeyreğinde ve Karadeniz kıyısındaki Kırım/Ukrayna, güneydoğu Avrupa ve kuzeybatı Anadolu bölgeleri ile ilişkili tarihsel bir çekirdek etrafında örülmüştür. Bu çağ, bir yandan İstanbul'da Latin İmparatorluğu'nun (1204-61) İznik'te Bizans İmparatorluğunun (1204-61) akabinde sekizinci Mikail Paleiologos'un (saltanat dönemi 1259-82) hükümdarlığı sırasında Bizans İmparatorluğunu restore ederek İstanbul'a yeniden taşıdığı, öte yandan ise Orta Anadolu'da yüzyılın ilk yarısı itibarıyla Anadolu Selçuklu sultanlarının kuvvetli bir genişleme gösterdiği bunun akabinde yüzyılın ikinci yarısında ise doğrudan veya dolaylı Moğol kontrolü altında hayatta kalmaya çabaladığı ve tenakusa geçtiği dönemdir. Burada şu husus vurgulanmalıdır ki, anlatı bu müphem tarihsel çekirdek çevresinde işlenmiştir. Saltuk-name, oldukça geniş bir coğrafi alana uzanmaktadır, Sarı Saltuk Ak Deniz bölgesinden Afrika boynuzuna, Arap yarımadasına İran hariç Güney ve Orta Asya'ya ayrıca Güney ve Orta Avrupa'ya kadar uzanır, bunlardan başka mitik yer altı dünyası dünya dışı bölgeler büyük Kaf Dağı gibi hayali coğrafyalar da metinde anlatılır. Anlatı, açıkça Müslüman hükümdarlara (bazı gerçek Selçuklu hükümdarlarının ismi destanda geçer) ve Hristiyan sezarlara (bunlar isimleri ile anılmazlar ancak Kayser-i Rum olarak isimlendirilirler) referanslar mevcut olmasına rağmen pek çok diğer varsayımsal tarihi figürler (hükümdar olarak isimleri çarpıtılmış karmaşık halde ifade edilen), insan olmayan aktörler ölümsüz Müslüman azizi Hıdır, İlyas, cinler, şeytanlar, büyücüler, mitik canavarlar, periler, melekler ve şeytan anlatıda yer alır. Saltuk-name bir masal olduğu kadar hagiografi ve destansı bir anlatıdır.

Yapısal bakımdan Saltuk-name İslami popüler romansın genel anlatım çerçevesine kolayca uyar. Bu çerçeve "hamasi anlatı" olarak tanımlanabilir ve normal olarak dört

¹² G.H Yusofi, "Abu Moslem Korasani", *El and T. Yazıcı "Danişmend", El. On Battal*, bkz. Dedes, *Battalname*.

safhadan ibarettir: (1) kahramanın yükselişi; (2) aşk hikayesi; (3) kahramanın vazifesi; (4) kahramanın ölümü¹³. Hamasi anlatı Saltuk-namede oldukça fark edilebilir haldedir (daha önce bahsedilen Anadolu Türk destan edebiyatının dört örneğinde olduğu gibi). Ayrıca belirtmelidir ki anlatı da doğrudan kahramanın vazifesi ve aşk hikayesi marjinalize edilmiş hatta dışarda bırakılmıştır. Açıkça Saltuk-name, hikâyenin genel çerçevesini belirleyen aidiyet, bahadırılık ve bunlara paralel gelişen aşk hikayesi gibi üst nedenlerin çerçevesini çizdiği “aşık kahraman serisi”nin zıddı olarak kahramanın ait olduğu topluluğa üstün ve özel bir hizmet sunduğu “dini hamasi” bir seridir/cycle’dır. Saltuk-name’de, Sarı Saltuk üstün fiziksel kuvvete, eşsiz savaş becerilerine, sıra dışı bir zekaya, yeteneğe, sarsılmaz inanca, derin ilmi bilgiye ve bunun yanı sıra doğa üstü azizlik üçgenine sahip nihai dini kahraman olarak görülür. Hz. Muhammed’in neslinden gelen Sarı Saltuk, seçkin bir dini nesebe sahiptir. Ayrıca, onun azizlik delilleri Hıdır/Hızır İlyas gibi azizlerle ve doğa üstü varlıklarla kurduğu özel bağlantılarıdır. Sarı Saltuk, heybetli bir savaşçıdır. Aynı zamanda gezgin, başboş, hilebaz bir figürdür (İran anlatılarındaki ayyar figürüne paralel şekilde). Sarı Saltuk, durmaksızın inancı için Avrasya, Batı ve Güney Asya, Orta Doğu, Kuzey Afrika boyunca mücadele eder. Ancak, bilhassa Kara Deniz’in batı kıyılarında kuzeyde, Kırım’ın güneyinde Rumeli’de İslam adına fasılasız savaşır. Onun, mücadelesi kati surette özellikle Hristiyanlara yöneliktir (Müslüman heretikler ve her türlü pagan gruplar da onun kurtarıcı dokunuşundan pay almıştır). İslam’ın propagandasını hem savaş alanında kılıçla hem de sıra dışı ve oldukça renkli bir şekilde dini bilgisi ile üstünlük kurarak yapar, marifetini göstermek için sıklıkla Hristiyan keşiş yahut rahip kılığına girerek, yabancı dillerde ritüel sergilemek ve ilmi tartışmalarda başarı gösterme konusunda üstün kabiliyet sergiler, sonrasında da Hristiyan izleyiciler önünde (genellikle ruhban ve aristokratlar) gerçek kimliğini açığa çıkararak onları İslam’a davet ederdi.

Saltuk-name’deki İslam’ın analizini derinleştirmeden önce bu renkli çalışmanın esas güzelliğini anlamamızı sağlayacak uygun bir örnek, anlatının en başındaki on sekiz yaşında Hristiyan Rumeli’ye ilk akınını yapan Sarı Saltuk’un takdis hikayesidir. Anlatının erken safhalarında Sarı Saltuk’un kahramanlık delilleri sıralanmıştır. Hz. Muhammed’in hem seyit hem şerif neslinden gelen bir şahsiyet olarak selamlanır. Ayrıca, bu unvanlar metin boyunca onu işaret etmek için kullanılır. Sarı Saltuk’un nesli öte yandan Battal Gazi ile de bağlantılıdır. Battal Gazi, Türkçe konuşan bütün Anadolu için, en önde gelen Müslüman savaşçı kahramandır. İslam’daki ölümsüz peygamber aziz olan Hızır, Saltuk’u aşağıda verilen bölümde azizlik makamına kabul eder¹⁴. Saltuk ismi metinde “kuvvetli adam” anlamında kullanılır, fakat bu kelimenin kesin etimolojisi bilinmemektedir. Bu ismi ona, mağlup ettiği ve İslam’a kazandırdığı Hristiyan rakipleri uygun görmüştür. Bu “sarı” Saltuk, Rumeli’ye ilk kez

¹³ “Heroic Cycle/hamasi anlatı” anlatı kavramı Heath’in çalışmasından uyarlanmıştır; Heath, Thirsty Sword, 67-88 (bkz dipnot 3).

¹⁴ A.j. Wensik, “al-Khadir (al-Khidr)”, *EI*, II. Edisyon

Müslümanlar tarafından daha evvel girilmeyen Hristiyan topraklarına akın için gelmiştir¹⁵.

“Şerif, bir anda Rumeli'ye doğru ilerledi¹⁶. Migalkara¹⁷ denilen bir bölgeye geldi, burada büyük bir kilise vardı. Kiliseye girdi ve ruhbanları selamladı¹⁸. Keşişler, ona nerden geldiğini sordu, o dedi ki Kılaşpol (Gelibolu?) kasabasından geliyorum dedi. Rahipler, Frankların Filyon Patriği ile karşılaştım mı? Diye sordu¹⁹. Şerif cevapladı, onların geriye dönmek için yelken açtığını duydum. Bir anda bir adam ortaya çıktı. Patrik'in varmak üzere olduğunu rahiplere söyledi. Rahipler şerife dedi ki, sen bize onun gelmediğini söyledin, fakat o burada sen bizi aptal yerine koydun”.

Rahipler, patriği hediyelerle karşıladılar ve onu onurlandırdılar. Patrik, doğrudan kiliseye girdi, lortları şarapla geldi ve orada yiyip içtiler. Şerif, onlara hizmet etmekle meşgul oldu. Dinsizler tamamen sarhoş olduğunda patrik şöyle dedi “ayağa kalkın ve kilise kapısını kapatın, hiç kimse içeri girmesin” Şerif ayağa kalktı ve kapıyı kapattı. Patrik, Şerif'e kendi elleri ile bir kadeh şarap sundu. Şerif, kadehi aldı fakat yere koydu ve içmedi. Patrik, dedi ki, “niçin içmiyorsunuz?” Şerif şöyle cevapladı, “midemde bazı sorunlar var ve bana şarap içmemem söylendi. Bu konu da dikkatliyim ve şaraptan kaçınıyorum”. Filyon, “öyle olsun genç adam dedi”.

Onların hepsi sarhoş olduktan sonra uykuya daldılar. Şerif bu fırsatı değerlendirerek onların hepsini mağlup etti. Patriği kilisenin dışına taşıdı ve bir ağaca bağladı. Sabah olduğunda patrik gözlerini açtı ve karşısında Mars (Mars gezegenin ikonu kılıcı çekmiş ayakta duran adam) gibi elinde yalın kılıçla dikilen Şerif'i gördü. Patriğin bilinci yerine geldi ve dedi ki, “bizi bu hale kim koydu?”. Şerif cevapladı, “Ben Şerif”. Ya doğru inancı çabucak ilan et ya da seni yok edeceğim. Patrik şöyle söyledi, “sen kendi dinin hatırına, ben bir kafir değilim. Dinimi gizli tutuyorum. Buraya sadece çok sayıda kafiri çevreme toplamak için geldim. Bundan sonra Müslümanlara karşı birlikleri göndermeyeceğime söz veriyorum”. Şerif dedi ki, “hayır, sana inanmam için benim önümde inancını duyur” patrik dedi ki, “söylediğin şeyi yaparsam, ülkemi kaybederim, bunun yerine sana yıllık haraç olarak bin altın para vermeme müsaade et”. Şerif ısrarla “benim önümde itiraf et, duymak istiyorum”. Patrik dedi ki, “seni unutacağım”. Şerif dedi ki, “benim burada olduğumu kimseye söylemezsen, ben de bu durumu hiç kimseye söylemem”. Filyon, doğru inancı mecburen kabul etti. Şerif dedi ki, “seni burada bırakacağım ve ordunu haberdar etmeye gideceksin”.

O (Saltuk), kafirlere geri döndü ve dedi ki, “Saltuk, buraya geldi ve hükümdarımızı böyle bir yerde ağaca bağladı ve ona işkence etti, acele etti!”. Lortlar, hemen harekete geçerek, patriği ağaca bağlı buldular; onu çözdüler ve makamına geri getirdiler. Bundan hemen sonra bazı kafirler tedirgin bir halet-i ruhiyeye bürünerek “geçen gece büyücü şerif Saltuk geldi, kilisedeki rahipleri perişan etti” dediler. Patrik, acilen bir mektup yazarak İstanbul'daki krala gönderdi, dedi ki, “kendi gözlerimle Saltuk'un denizi geçerek bu tarafa geldiğini ve iç bölgelere doğru gittiğini gördüm. İhtiyatı elden bırakmayın; o sizin

¹⁵ Seçilen bölümler Akalın'ın Saltuk-name edisyonununun 29-36 sayfaları arasından alınmıştır (bkz. Dipnot 8)

¹⁶ Esas metinde paragraf mevcut değildir.

¹⁷ Malkara/Türkiye

¹⁸ Metin boyunca ruhban, rahip, keşiş tabirleri sürekli birbirleri yerine kullanılmıştır.

¹⁹ Metinde “Filyon” patrik/papayı işaret etmek için kullanılmasına karşın esasen Frenk kralı anlamındadır.

peşinizde ben ondan hile ile kaçabildim, sizin önlem almanızı öneririm". Mektup krala ulaştığında şiddetli bir korkuya kapıldı. İstanbul'dan ayrıldı ve doğruca Endriyye Kale'sine gitti²⁰. Burası İstanbul'a dört günlük seyahat mesafesindeydi, Âdem peygamberin oğlu İslam'ın oğlu Edrin tarafında inşa edilmiş eski bir kale idi²¹. Onun oğlu Endriye'ye kalenin çevresine bir hendek kazdı. Kale, bir tarafında nehir öte yanda bataklıklarla çevriliydi, asma köprüsü vardı, bu hali ile fethedilemez müstahkem bir kaleydi. Kalenin içerisinde Roma İmparatoru Cevher tarafından inşa edilen muazzam cam bir kilise vardı, burayı bütün kafirler ziyaret ederdi. Jesus/İsa, burada kırk gün inzivaya çekilmişti. Kafirler kiliseye girerek kırk gün inzivada kalırlardı, kilisenin etrafında dolaşırlar ve sadaka verirlerdi. Onlar bu şehri Endriyye derdi. Burası, Rumeli'nin kalbinde konulanmıştı. Kral, gecikmeksizin şehre girdi, şehir kapılarını kapattı ve burada ikamete başladı.

Daha sonra Patrik, yanında Frank-Latin askerlerle birlikte Migalkara'dan Endriyye Kale'sine geldi. Patriğe ayrıca Latin prens Mihal Miryanos da eşlik etti, hep birlikte krala katıldılar. Birlikte, kiliseye doğru yürüdüler. Şerif, Latin askerler arasındaydı ve kiliseye vardıklarında rahip gibi giyindi. O, şehrin merkezinde kiliseyi gördü ve kafirler yüzlerini kilisenin duvarlarına sürüyordu. Şerif bir kurnazlık düşündü Latin topraklarında meşhur bir rahip vardı, onun ismi uğursuz ruhban Calut idi (Goliath)²². O, büyü kullanarak gökyüzüne uçabilirdi ve bütün kafirlerin ona inancı vardı. Şerif, onun ününü duymuştu. İleriye doğru bir adım attı ve kralın elini öptü, dedi ki, "benim babam Calut (Hristiyanların şükürleri onun olsun) size minnettarlıklarımı gönderdi". Başındaki örtünün altından bir mektup çıkardı ve krala sundu, kral mektubu açtı ve okudu. Şerif, on iki dilde okur yazar idi. Patrik, Latin prens ve bütün lanetli kafirler başlarını açtı. Şerif, minbere çıktı ve güzel sesi ile gosbell/ilahiyi ezberinden tam olarak okudu. Bütün kafirler bir araya toplanıp ağlaştı ve kendilerinden geçtiler. Saltuk minberden indiğinde, kralın emri ile lezzetli yiyecekler ve şarap getirildi. Şerif, biraz zeytin dışında bir şey yemedi, şarabı da içmedi²³. O dedi ki, "bunlar diyetini dikkat eden birisi için zararlıdır". Patrik, Şerife baktı ve onun simasını tamdik buldu. Askerlerin kumandanlarına dedi ki, "korkarım bu adam Şerif olabilir". Kral, dedi ki, "bu dinin adamıdır, onun hakkında aksini düşünme". Bundan sonra kumandanlardan biri yerinden kalktı Şerif'in yanına oturdu ve dedi ki, "burada senin kim olduğunı bilen Latinler var ve onlar diyor ki, sen Calut'un oğlu değilsin". Şerif, bu sözlerden tedirgin oldu fakat sessizliğini sürdürdü. Bu Frank komutan yerinden kalktı, patrik kral ve lortlara doğru yaklaştı onlara dedi ki, "bu kişinin şerif olduğundan eminim. O, bizim dinimizin düşmanıdır". Bunun ardından patrik krala dedi ki, "hadi onu hile ile esir edelim". Onlar, tatlı bir içecek hazırladılar ve minberde oturan Şerif'in önüne geldiler, burada uyuşturulmuş halde kaldılar. Şerif, onların elinden uyuşturucu içeceğini aldı ve içti. Bir süre sonra bilincini kaybetti. Onlar hemen Şerif'i bağladılar ve zindana hapsedtiler. Sabah Şerif'in bilinci yerine geldiğinde kendisini zincirlenmiş buldu, iç geçirdi fakat kaderine karşı gelmedi. Bunun hemen ardından cellatlar, oraya geldi ve Şerif'i kralın huzuruna/mahkemesine çıkardılar. Kral dedi ki, "büyücü Şerif Saltuk görüyor musun ne kadar talihliyim, kader seni benim

²⁰ Edirne/Türkiye

²¹ Roma İmparatoru Hadrian tarafından yeniden inşa edilen Edirne, Hadrianapolis veya Adrianople olarak adlandırılmıştır.

²² Eski ve Yeni Ahitte yer alan Goliath esasen Kur'an'da anlatılan Calut'tur.

²³ Zeytin, Kur'an'da geçer.

ayaklarına getirdi! Şimdi ne tür bir hile yapacaksın? Sana yapacağım şey bütün dünyaya ibret olacak". Sonra, kral şehrin önüne Şerif'in yakılması için odun yığılmasını emretti. Esir ettikleri kişileri yakma adetleri vardı. Seyid Saltuk Şerif'i on gün esir tutarlarken onu ateşe fırlatmak için bir mancınık inşa ettiler. Büyük bir odun yığımindan şiddetli bir ateş yaktılar ve ateşin yanına kimse yaklaşmadı. Şerif'i nihayetinde ortaya çıkardılar. Mancınığa yerleştirerek onu ateşe fırlattılar.

Şimdi söylenir ki, kasabanın çevresinde Hızır'ın ve bazı Sünni cinlerin sıklıkla ziyaret ettiği bir tepe vardır. O gün Hızır o tepede oturuyordu ve Sünni cinlerden Minuçihr Hızır'ı ziyaret etmek için yola çıkmıştı. Askerleri ile birlikte yolda ilerlerken bir anda bağlanmış ateşe doğru uçan genç bir insan gördü. O, çabucak onun üzerine çullanarak yakaladı ve Şerif'i Hızır'ın huzuruna getirdi. Şerif, Hızır'ın önünde aşağı bir mevkiye durdu. Hızır, Şerif'i gördüğünde yerinden kalktı ve onun ellerini çözdü, dedi ki, "endişelenme Şerif ölümünün için henüz hükme bağlanmadı". Su, senin gözlerinde ateş gibi görünene kadar ölüm olmayacak. Bu senin ölümünün eli kulağında olduğunun işareti olacak, bu işareti gördüğünde ürkme. Şerif, Hızır ve Minuçihr hep birlikte oturdu. Şehrin önünde ateşin yanışını seyrettiler.

Bir anda, İlyas peygamber de oraya vardı²⁴. Onlar, ilerleyerek onu karşıladılar ve birlikte oturdular. İlyas, Şerif'e nasıl olduğunu sordu daha sonra Şerif dedi ki, "bu kafirler arasında ne yapıyorsunuz?". Hızır söyledi ki, "bu bölge Şerif'in Rumeli'deki yeridir. Bu yeryüzündeki Adem'dir. İnanç savaşçıların kalbi burası olacaktır. Bugünden kırk yıl sonra bu yerde sabah namazı kılacağız. Her kim kırk gün oruç tutup dua ederse ve sabah namazını kılarsa doğruluk onunla olacaktır; biz onun için ortaya çıkacağız ve onlar bizim nimetlerimizden faydalanacak". Günümüzde orası Hızır İlyas yeri olarak adlandırılır. Hızır ve İlyas ayrılmak için hazırlandılar. Hızır, Şerif ile vedalaştı ve ona dedi ki, "bugünden itibaren sana korku yok. Aç ağzını". Şerif, ağzını açtı ve Hızır onun ağzına tükürdü ve dedi ki, "bugünden sonra korku yok, yürü!". Şerif, zaten sahip olduğu kuvvetin üzerinde yeni güçler kazandı, azizlik diyarına ve yeni manevi güçlerin dünyasına girdi. Gözlerindeki ve kalbindeki örtüler kalktı ve bütün sırlar ona ayan oldu. Bundan sonra İlyas Peygamber, Şerif'e Allah'ın en büyük ismi olan ruhum duasını/ismi azam-ı öğretti ve Hızır ise ona, meleklerin duasını öğretti. Daha sonra Hızır ve İlyas ayrıldı. Cin Minuçihr, Şerif'e dedi ki, "Şerif dualarında beni de unutma". Seyid cevaben "bu dünya da ve ötekende benim kardeşim ol" dedi. Cin Minuçihr, bunun üzerine Şerif'e bir dua öğretti ve dedi ki, "ne zaman bu duayı söylersen askerlerimle beraber senin üzerine geleceğim". Cin Minuçihr, ondan müsaade alarak buradan ayrıldı.

Şerif, buradan ayrılarak şehre doğru indi. Şehre tam varmak üzere iken bir köprüye geldi, burada gördüğü kafir ona bakarak dedi ki, "şu genç bugün ateşe fırlatılan Saltuk'a gerçekten çok benziyor". Onun yoldaşlarından biri dedi ki, "bu Türkler sihir bilirler ve ateşte yanmazlar. Kitaplarda kaç kez Seyid Battalın yakıldığını sonra hayata geri döndüğünü ve onu ateşe atanları yerle bir ettiğini duymadın mı?" Şerif, ileri doğru adım attı dedi ki, "genç adam ne hakkında konuştuğunuzu bana söyleyin çünkü bende bilmek istiyorum". Bu kafirler dedi ki, "nereden geliyorsun?". Şerif cevaben, "Sırbistan'dan geliyorum seyahat ediyorum" dedi. Bunun üzerine onlar "genç adam ismi Şerif olan genç

²⁴ A.j.wensick, ve G. Vajda, "İlyas", El, II. Edisyon; İlyas ve Hızır halk inanışında azizliğe/evliyaliğe kabul konusunda nihai güce sahip şahsiyetlerdir.

bir Türk'ün bizim başımıza ne kadar bela açtığını buralarda nasıl ortaya çıktığını konuşuyoruz. O, pek çok Hristiyan'ın kanını döktü. Kralımızın talih sayesinde esir edildi ve onun ayaklarının dibine getirildi, bugün yakılarak yok edildi. Konuştuğumuz şey budur". Şerif, "kralın talih yükselsin-o dinin düşmanlarını yok etsin".

"Bundan sonra, şehre doğru ilerledi ve doğrudan kaleye girdi. Surların sağdaki üst kapıda onlar davullar çalıp eğleniyorlardı. Şerif'in yakıldığı haberi her yere yayıldı. Haberi duyan Müslümanlar dehşete düştü. Şerif, kaleye girdiğinde şehrin bir tarafında kale kapısına yakın bir kilise vardı. Büyük olanın aksine bu kilise ikinci önemdeydi ve kafir seyyahlar burada konaklardı. Şerif, kiliseye gitti ve oraya yerleşti. Şerife, "nerden geliyorsun?" diye sordular. Cevaben "ben rahip Rahval'in oğlu Şem'nunum. Buraya bölgedeki, bilgi bakımından rakipsiz olduğunu söyleyen rahiplerle tartışmaya geldim, böylece kimin gerçekten yetkin olduğu ve kralın, patriğin, prenslerin saygısını ve onurlandırmasını hak ettiği bilinecektir ve biraz para ile mülk elde edecektir. Lortlar da bana bir şeyler verebilir". Rahipler, memnun oldu ve onun sözlerini krala aktardılar. Kral, patriğe gitti ve dedi ki, "Filyon, düşük kiliseye gelen rahibin oğlu ile ilgili neler oluyor, o bir tartışmaya girişmiş". Patrik, kral ve lortlar kiliseye doğru hareket ettiler ve oturdular. Şerif, ayağa kalktı lortları onurlandırdı ve dedi ki, "İsa'nın topluluğu sizin aranızda her kim bilgi bakımından üstün ise benimle tartışmak ve söyleşmek için öne çıkabilir". Üç yüz keşiş ve rahip öne çıktı ve tartıştılar. Şerif, onların hepsini alt etti. Bunun ardından minbere tırmandı Gospel/ilahi-İncil'den parçaları izah etmeye ve vaaz vermeye başladı. Bütün kafirler ağlaştılar ve bir araya gelerek kendilerinden geçtiler. Kral, patriğe döndü ve dedi ki, "yaktığımız şu Türk keşke şimdi hayatta olsaydı. Bu adamın sorularına cevap verirdi ve onunla tartışırdı. Patrik cevaben, "genç adam bilgi bakımından gayet mükemmel" dedi.

DİN VE DİNİ KİMLİK

Saltuk-name'nin başlangıcından seçilen bu bölüm anlatının tonu hakkında fikir vermesi için yeterlidir. Şimdi metindeki dini kimlik ve uygulamaya dair fikirleri İslam ve "Müslümanlığa" odaklanarak analiz edilebiliriz. Ancak, okuyucular bu anlatının hagiografik masal dünyasında Müslüman kimliği ile Hristiyan kimliğinin birbirinden ayrılmaz bir şekilde iç içe geçtiğini bu yüzden eş zamanlı tetkik edilmeksizin analizin tamamlanamayacağını unutmamalıdır. Bu nedenle biz, Hristiyanlık ve Hristiyanlar hakkındaki fikirler üzerine kısa bir özet ile başlayacağız.

Hristiyanlar, genel olarak "kafir" (Arapça kafir nankör anlamındadır fakat bu anlatıda bütün gayri Müslimleri işaret etmek için, yani inançsız ve imansız anlamında kullanılır) kategorisi altında toplanmasına karşın normalde spesifik olarak ya doğrudan Nasrani yahut Hristiyanlığın özel kültürel işaretleri olan kilise (deyr), Hristiyan din adamı (değişken olarak kullanılan ruhban, papaz, rahip, patrik, keşiş), yeni ahit (İncil) ve İsa Mesih gibi referanslarla işaret edilir. Önde gelen siyasi yöneticiler ve askeri figürlere doğrudan odaklanılır: valiler (tefur veya tefür), beyler ve komutanlar (mihal, ban) krallar, imparatorlar (kaysar-i rum, padişah); üst sınıf ruhban, piskopos yahut baş piskopos (patrik, filyon) ve papa. Sarı Saltuk sıklıkla

sıradan Hristiyan halkla karşılaşır, fakat bunlar hikâyenin olay örgüsünü açmak için oldukça özet geçiş öğeleri sunan bölümlerdir, iki taraf arasında anlamlı ve önemli bir diyalog yaşanmaz. Anlatının askeri ve siyasi güç sahipleri ile ruhban sınıfı üzerine olan sabit konsantrasyonu, şüpheye yer bırakmaksızın Sarı Saltuk'un bitmek tükenmek bilmeyen kahramanlıklarının hedefinin İslam'ın siyasal hegemonyasını kurmak olduğunu gösterir. Müslüman kahraman, güç ve otorite sahiplerini ikna, inandırma, kurnazlık veya kuvvet sayesinde "hak dine" döndürmede olduğu kadar, İslam'a tabi olmayı reddederlerse de onları kılıç yahut hançer ile ortadan kaldırmakta mahirdir. Sarı Saltuk tarafından dine döndürülme veya mağlup edilme yoluyla İslam'a karşı siyasi ve dini liderlerini kaybeden Hristiyan topluluğu kesin yenilenler olarak görülür. Bu perspektife göre, Hristiyanlık bir dini inanç ve uygulama ağı olmaktan çok bir toplu siyasi bağlılıktır. Belirli bölgeler üzerinde Müslüman hakimiyetinin kurulmasından belli olduğu gibi, "hak dinin" nihai anlamı İslam'ın siyasi üstünlüğüdür ve Hristiyanlık yaygın ve kalıcı olmasına rağmen yanlış bir siyasi bağlılık şeklidir.

Anlatıda Hristiyan inançları ve uygulamaları konusunda mutlak bir alaka eksikliğinin olması dinin dar anlamda siyasi açıdan anlaşıldığının diğer bir açık belirtisidir. Hristiyanlığın Müslümanlarda kaygı ve öfke uyandırması beklenen teslis ya da Hz. İsa'nın doğasıyla ilgili doktrinlerinden eser yoktur. Hristiyanlık uygulamalarına metinde sadece tesadüfen Sarı Saltuk ruhban kılığına girdiğinde rastlanır, ayrıca sıklıkla yanlış bir şekilde tanımlanan bu uygulamalar bariz bir biçimde erbain (kırk günlük inziva) tavaf, sadaka gibi İslami terminoloji kullanılarak anlatılır. Bu eğilimin tek istisnası vaftiz konusudur. Metinde meftuz etmek ibaresi geçer fakat asla detaylı tanımlanmaz. Saltuk-name'ye göre en belli başlı Hristiyan uygulamaları yüksek sesle İncil okumak ve kilisede şarap içmektir! Anlaşılan ne anlatıcı ne de masalın dinleyicileri gerçek Hristiyan inancı ve ritüellerine dair çok fazla ilgiye sahiptir.

Metinde şu husus gözlenmektedir ki, din üzerine yalın politik perspektif sadece Hristiyanlığa mahsus değildir; bu bakış açısı İslam'ın kendisine de genişletilir, metindeki İslam anlayışı Hanefi mezhebinin Sünni İslam yorumuna bariz bağlılığa indirgenmiştir (Hanefi Sünniliğe dair bu vurgu muhtemelen sonraki dönem Osmanlı etkisinin yansımasıdır). Anlatı dikkat çekici bir şekilde Müslüman ritüellerine dair bariz göndermelerden yoksundur. Sarı Saltuk nadiren namaz kılar, hac vazifesindeyken bile, onun Mekke ve Medine'deki esas faaliyeti burayı heretiklerden arındırmaktır. Ramazan orucu metnin herhangi bir yerinde görülmez, ayrıca kelim ve fıkha dair ibareler fazlaca yer almaz, hatta daha da dikkat çekici bir şekilde Müslüman dini alimleri ya da din görevlilerinin kendisi metinde görülmez. Bu tür din adamlarından sadece kadı metinde yer alır. Dar politik tipe odaklanılarak Hristiyanlara benzetilen Şii heretiklere (rafizi) ilgi gösterilmiştir, bunlar enerjik kahraman Sarı Saltuk'un amansız sertliğine maruz kalır. Önemli bir biçimde din, topluluğun siyasi bağlılığına indirgendiğinden şahsiyetler birey düzeyinde tabiatıyla

iyi veya iflah olmaz bir biçimde kötü olarak tasvir edilmezler. Kurtarılmaya yalnızca doğru tarafa ait olma meselesidir, dünün "lanetli" Hristiyan'ı aniden şehadet getirerek hemen bugünün "salih" mümini olur. "Hak" dinin sınırları olabildiğine gözeneklidir ve sayısız kafir bu gözeneklerden Sarı Saltuk'un yarattığı dayanılmaz çekim kuvveti sayesinde Sünni İslam'a geçer. Dönüşüm/din değiştirme nispeten meşakkatsizdir ve herhangi bir sorumluluk, maliyet yüklemeyiz, sadece domuz tüketimi ve şarap içmek (metinde her zaman en talihsiz ve korkunç sonuçları olan bir faaliyet olarak tasvir edilir) gibi Hristiyanlığa ait alışkanlıkların terki gerekir. Özetle, inançsızların İslam'a dönüşü oldukça münasip ve gerçekçi bir hedeftir, Sarı Saltuk da yanlış yöne sapmış akıntıya karşı yüzen bir idealist değil, erişilebilir hedeflere ulaşmaya çalışan pratik bir realisttir.

Saltuk-name'ye göre, pek çok Hristiyan mükemmel Müslüman olma potansiyeline sahipken, şaşırtıcı bir şekilde saygı değer Hristiyan olarak yaşayan bazıları da gerçekte Müslümandırlar! Sarı Saltuk, Hristiyan topraklarındaki bitmek bilmeyen maceraları boyunca Hristiyan kılığında girer ve o dönemlerde karşılaştığı ruhban ve siyasi yöneticilerin bazıları gizli Müslümandırlar. Bu karakterler Sarı Saltuk'a gerçek kimliklerini itiraf eder ve bunların çoğunluğu kahramana başarılarında yardımcı olur. Sarı Saltuk'un başarılarına yaptıkları mütevazı katkılardan daha yaygın bir şekilde genellikle kişisel sorunlarını halletmek için onun yardımına başvururlar. En çarpıcı hatta şok edici gizli Müslüman karşılaşması Roma Ezentimariyya'da yahut Santa Maria Maggiore'de vukuu bulur. Papa, Sarı Saltuk'u kilisenin altında kibleyi gösteren mihrap ve namaz halısı ile dekore edilmiş bir odaya götürerek Müslüman kimliğini ona ifşa eder! Tuhaf bir şekilde Sarı Saltuk bu itirafa şaşırmaz, fakat Papa'ya niçin Müslüman kimliğini açığa vurmadığını sorar. Papa cevap olarak, gizli Müslüman ruhbanlar ve siyasi yöneticiler fenomenine tam bir izah getirir. Buna göre, bu uygulamanın tarihi ikinci Halife Ömer dönemindeki Suriye'nin fethine kadar geri gider. O dönemde İmparator Heraklios ve ismi bilinmeyen bir patrik savaşta Müslümanların yanında savaşan melekleri gördükten sonra gizlice İslam'a geçmiştir. O günden sonra, geleneksel olarak önde gelen Hristiyan figürler arasında her daim kırk adet gizli Müslüman bulunur, bunlar birbirlerini tanır ve bir üye öldüğünde onun yerini bir yenisi doldurur Muhtemelen gizli bir evliya hiyerarşisi bulunduğu hakkındaki yaygın Müslüman inanışın kısmi (kırk abdal) bir uyarlanması olan bu Hristiyan kılığında kırk Müslüman olduğu inancı Saltuk-name'de iki din arasındaki sınırın geçirgen olarak algılandığını bir kez daha vurgular. Daha da önemlisi bu durum çarpıcı bir şekilde destanın dinleyicisinin gözünden Hristiyan'ları Müslümanlardan ayıran şeyin tabiri caizse insan doğasının esasına dair bir fark değil de, sadece haklı topluluğa bağlılık ve bununla bağlantılı birkaç belirgin Hristiyan ve Müslüman sosyal davranışı olduğunu ortaya koyar.

KUTSAL SAVAŞLAR

Saltuk-name'de genel anlamda din için savaş ve cihat, özel olarak da Haçlılarla mücadele konusundaki Müslüman perspektifi nedir? Sarı Saltuk, dini bir kahramandır, hayatını benzersiz bir şekilde bütün dinlerin üzerinde İslam'ın siyasi hakimiyetini kurmaya adanmıştır ve Hristiyanlığın bu bakımdan tıpkı İslama benzediği anlatının temel varsayımlarındandır. Hristiyan liderler tıpkı Müslümanlar liderler gibi siyasi-dini muarızlarını boyun eğdirmeye çabalar ve bu hırsları metinde diyalog formunda bazı noktalarda kesin ifadelerle yer alır, Hristiyan figürler arasındaki münazaralarda veya yazışmalarda "Türlere" (şu husus vurgulanmalıdır ki, Türk terimi Hristiyanların tercihidir, anlatıcı veya Müslümanların kendileri bu tabiri kullanmaz) yahut "Muhammedilere" saldırmak ve mağlup etmek için birlik olması gerektiği sürekli vurgulanır. Misal olarak, Sarı Saltuk ateşli bir hastalığa yakalanıp geçici olarak Yahudi bir doktorun verdiği ilaç yüzünden deliliğe kapıldığında İstanbul'da tekvur hiç vakit kaybetmeden Papa'ya bir mektup yazarak, "Şerif delirdi bir araya gelelim ve Türlere saldıralım der". İstanbul "Tekvuru" için Papa'nın cevabı ne yazık ki çok kaygı vericidir. Papa, Tekvura Türlere mağlup etmenin açıkça en aziz hedef olduğunu, ancak rüyasında İsa'nın kendisine Rusya'nın ötesinden gelen yeşil gözlü sarışın bir savaşçı ortaya çıkıp Türlere tamamen ezene kadar bu hedefin gerçekleşmeyeceğini söyler. Rahip John efsanesinin tuhaf bir Türkçe versiyonu ile tamamlanan bu ilginç bölüm Saltuk-name'nin dinleyicileri ve anlatıcısı/anlatıcılarının Hristiyanların Müslümanlara karşı birleşik sefer yapma arzusuna aşina olduklarını, hatta onların gözünde Hristiyan saldırganlığının nihai hedefine erişmesindeki yegâne engelin Müslüman süper kahramanı Sarı Saltuk'un varlığı olduğunu düşündürür.

Haçlılar ve Haçlılara dair düşüncelerin bu türden yankıları anlatının herhangi bir yerinde bulunabilir. Saltuk-name'nin en başında yedi Frank kralı, dokuz Rumi veya Anadolu hükümdarı ile Muhammedilere karşı bir saldırı düzenlemek, onları yok etmek ve Mekke'yi yeniden putlarla doldurmak için iş birliği yapmıştır. Dikkat çekici bir şekilde, bu türden ifadelerin yer aldığı yerlerde Kudüs'e dair işaretler ve imalar görülmez; Hristiyanlar azimle sebatla rakip dinsel topluluk üzerinde siyasi hegemonya kurma amacını sürdürür. Bu anlayış Müslüman muadillerinin fikirlerinin bir yansımasıdır.

Saltuk-name'de yüzeysel bir aşinalıkla da olsa baş döndürücü bir biçimde Avrupa Hristiyanlarının etnik-siyasi kimlikleri Venedik, Ceneviz, Fransız, Alman'dan, Boşnak, Sırp, Macar, Moldovyalı, Valak, Çek ve Rus'a uzanan bir silsilede gösterilir. Dikkatli bir analiz ile bu Hristiyan topluluk kimliklerinin on üç, on dördüncü yüzyıldaki Hristiyan ve Müslüman harplerinden seçilmiş spesifik örneklerinin izlerini bulmak belki mümkün olabilir, ancak anlatıda bu türden kültürel kimlik formlarının kullanımı çok genel, üstelik tanımlayıcı olmaktan ziyade anımsatıcı olduğundan bu tip bir analizin başariya ulaşabileceği şüphelidir.

SONUÇ

Sonuç olarak; Saltuk-name'nin elden ele dolaştığı dinleyici/okuyucu kitlesi çevresini ve muhitleri tam olarak tespit edebilmek çetrefilli bir meseledir. Bu orta zaman Türk dini, hamasi destanının geç dönem örneğinin okuyucu kitlesi kimdi, destan nasıl ve hangi çevrelerde tedavüle giriyordu ve destana dair tepkiler hakkında herhangi bir şey biliyor muyuz? Başka bir deyişle anlatıdan din ve dini kimlik hakkında kimlerin bakış açısı damıtıldı?

Modern tarihçiler için Sarı Saltuk'un tarihsel figürü anlaşılmasız kalmaya devam etmektedir. On dördüncü yüzyılın ilk on yıllarından itibaren tarihsel anlatıya giren Sarı Saltuk, dünya ve sonraki hayatında oldukça canlı ve renkli bir yaşama sahipti, onun hakkındaki tarihsel kaynaklar, ayrıca maddi kültür öğelerinin izleri geç Osmanlı dönemine kadar takip edilebilmektedir. Tarihsel hafızada yaşayan Sarı Saltuksa, anlaşılmasız olmanın yanı sıra aziz, savaşçı, bukalemunmuşçasına birden çok kültüre uyabilen ve düzenbaz şekline bürünen değişken bir figürdür. Saltuk-name on beşinci yüzyılın sonunda Osmanlı derleyicisi Ebu'l Hayr-i Rumi tarafından özellikle bu güçlü mitik mayadan damıtılmıştır. Ebu'l Hayr-i Rumi'yi bu derleme konusunda doğduğu şehir Edirne de Sarı Saltuk'un hatıraları oldukça canlı ve güçlü olan Osmanlı şehzadesi Cem teşvik etmiştir. Bu özel derlemenin nasıl kullanıldığı veya şehzade Cem'e hediye edilip edilmediği hakkında dahi bilgi yoktur. Avrupa sürgününde Fransa ve Roma da öldüğü tarih olan 1495'e kadar ömrünün on yılından fazlasını geçiren Osmanlı şehzadesi, Sarı Saltuk'un maceralarının bir nüshasına belki de sahipti. Ancak, metnin günümüze ulaşan yer yer düzeltilmiş belli olan en eski nüshası 1591'de yazılmıştır. Bu durumda Ebu'l Hayr-i Rumi'nin derlediği ve tedavüle soktuğu Sarı Saltuk hikayelerinin dahil olduğu sosyal ve kültürel muhit hakkında herhangi bir şey söyleyebilir miyiz?

Bu konudaki yorum çabasının ilk adımı on altıncı yüzyılın sonundaki müstensihlerin editoryal çalışmalarından metni kurtarmak bu ilaveleri metnin esasından sökü� çıkarmaktır, muhtemelen bu sürecin en kolay safhasıdır. Osmanlı Türkçesi ve bu dildeki nesir tarzları on beş ve on altıncı yüzyılın sonu arasında oldukça radikal değişimler geçirmiştir ve metnin edebi analizi müstensihlerin metne en asgari seviyede müdahale ettiğini gösterir. Buna karşın, 1591 nüshasında on altıncı yüzyıldaki Osmanlı-Safavi rekabetinin oldukça güçlü izleri yer almaktadır, büyük ihtimalle Sarı Saltuk'un Sünni Hanefi olduğuna dair deliller ve Şii heretiklere karşı hararetili tutumu büyük ölçüde müstensihin mevcut siyasi ortama yaranma çabasından ibarettir. Hatta metinde, Sarı Saltuk'un Şii mensubiyetine (Sarı Saltuk, muharrem ayında üç gün yas tutar ve Ali'nin ruhu ile görüşür Ali ona gömülü olduğu yeri söyler) dair açık ifadelerin yanı sıra önde gelen kentli Sünni sufiler olarak göremeyeceğimiz dervişlerle çok yakın ruhsal münasebetlerine dair anlatılar da yer alır (Sarı Saltuk, meşhur kalender Cemalettin Savî'nin (ölüm 630/1232) kardeşi

olmuştur ve onun zaviyesinde yetmiş gün kalır ve Mahmud-i Hayrani'nin müridi olduğunu söyler).

Ne yazık ki, metnin tarihsel bağlamı ve alımlanmasına dair yürüttüğümüz sürecin kalan adımları oldukça karmaşık ve zahmetlidir. Eseri tedvin eden Ebu'l Rumi Hayri mevcut destansı hagiografik malzeme ile çalışan bir şahsiyet idi, bunlar arasında Battal-name, Danişmend-name ve on beşinci yüzyıl hagiografik anlatı serileri yer alıyordu, bunların hepsi tarihiye belirgin engeller oluşturur. Ancak, bu geç orta çağ Türkçe metinlerin dikkatli detaylı mukayeseli bir analizi yapmak kaçınılmaz bir gereksinimdir. Bu cephede yeterince ilerleme kaydedilmemiştir ve bu metinlerin analizi için halen pek çok çalışma yapılması gerekmektedir. Konu ile ilişkin geç orta çağ Türkçe nesir külliyesi oldukça geniştir ve bu destansı/hagiografik destanların analizi hususunda paleografiden dilsel zorluklara, tematik ve türsel meselelere kadar uzanan bir yelpazede kültür tarihçileri nevi şahsına münhasır pek çok zorlukla karşılaşır. Tarihsel manialar bu yolda karşılaşılan diğer meselelerdir. Misal olarak, geçmiş dönemlerde ortaçağ Anadolu'su Türkçe dini hamasi ve hagiografik eserlerin okuyucu kitlesinin tespiti meselesi, hiç değilse Osmanlı siyasi gücünün kökenlerinde yer alan kutsal savaş/gazanın rolü üzerinden yürütülen tarihsel tartışma ile Osmanlı İmparatorluğu bağlamında münhasıran Osmanlı tarihçileri tarafından ele alınmıştır (Bu hususta en güncel ve mebzul miktarda referans içeren çalışma için bkz. Darling 2011: 13-53).²⁵ Bu tartışmada, dini kahramanlık destanlarını "sınır/uç anlatıları" olarak görmek eğilimi ortaya çıkmıştır. Özetle söylemek gerekirse, bu tespitin arkasında yatan varsayım, 1071 Malazgirt zaferinden on beşinci yüzyılın sonu itibarı ile Osmanlı İmparatorluk geleneğinin merkezileşmesine kadar geçen dönemde Anadolu ve Balkanlarında belirgin bir şekilde uç/sınır karakteri taşıdığıdır. Destansı kahramanlık hikayeleri bu uç kültürünün bir ürünü olarak görülür. Destanlar bir bakıma Türkçe konuşan, inancı için savaşan, bu zaman aralığında her yerde hazır ve nazır bulunan gazilerin tavırlarını ve bakış açılarını yansıtır. Kahramanlık destanları ve Türk gaziler arasındaki "bağlantı"ya dair bu varsayımın okuyucu kitlesi meselesini cevaplamak için bir kapı açtığı düşünülebilir, ancak gazi tanımlamasının kesin sosyal kültürel atıflarını belirlemek (özellikle gazi gaza gibi terimlerin anlamlarının dönem boyunca mütemadiyen değişip evirildiğini hatırlarsak) kolay olmadığından, okuyucuların kim olduğu sorusuna bu tür destanların ana dili Türkçe olan kitle arasında popüler olduğu gibi yavan bir cevapla yetinmek zorunda olduğumuz ortaya çıkar.

Bu konu ile ilgili diğer tarihsel delillerin durumu daha iyi değildir. On üç, on dört ve on beşinci yüzyıl yazılı kaynakların anlaşılmasını kolaylaştırabilecek olan arkeolojik, mimari ve sanat tarihine dair kanıtların varlığı giderek artarken, disiplin ve alan sınırları bireysel araştırmacı için çok taraflı çalışma zorluğu ortaya çıkarmaktadır. Aynı zorluk, bu dönem için belgesel kayıtların incelenmesinde de geçerlidir ve geç

²⁵ Bu hususta en güncel ve mebzul miktarda referans içeren çalışma için bkz. Linda Darling, "Reformulating the Gazi Narrative: when was the Ottoman State a Gazi State? Turcica 43 (2011): 13-53.

dönem Osmanlı tarihi için hazine niteliğinde olan arşiv koleksiyonlarının mukayesesi dahi halen zayıftır. Bu şartlar altında dikkatli ve ince bir sosyal, kültürel ve tarihsel tetkike maruz kalmayan “uç kültürü” hakkında genellemelerde bulunmaktan kaçınılmalıdır ve mevcut bilgilerle doğrudan konuyu ele almak zor olduğundan ihtiyatlı bir tutum takınılmalıdır. Saltuk-name'nin okuyucu kitlesi meselesi bu bakımdan halen cevapsızdır.

KAYNAKÇA

- DARLING, Linda (2011), “Reformulating the Gazi Narrative: when was the Ottoman State a Gazi State? Turcia, 13-53.
- DEDES, Yorgos (1966), *Battalname: Giriş, İngilizce Tercüme, Türkçe Metin, Yorum ve Tıpkıbasım*, 2 vols, Cambridge, MA: Harvard University, Department of Near Eastern Languages and Civilizations,
- FOWLER, Alastair (1982), *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- HEATH, Peter (1990), “Arabische Volksliteratur im Mittelalter”, in *Orientalisches Mittelalter*, ed. Wolfhart Heinrichs with the contribution of J. Christoph Bürgel, Wiesbaden: AULA-Verlag, 423-439.
- KARAMUSTAFA, Ahmet T. (2005), *Origins of Anatolian Sufism, in Sufism and Sufis in Ottoman Society: Sources, Doctrine, Rituals, Turuq, Architecture, Literature and Fine Arts, Modernism*, ed. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu
- KIEL, Machiel (2009), “Sarı Saltuk”, *TDVİA* 36, 147-160.
- MELİKOF, İrene (1960), *Abu Muslim, le “Porte-Hache” du Khorassan dans la tradition epique Turco-Iranienne*, Paris: Librairie d’Orient Adrien Maisonneuve, 1962); eadem (ed), *La Geste de Melik Danişmend* (Paris: A. Maisonneuve).
- RUMİ, Ebu'l-Hayr (1988), *Saltuk-name*, ed. Şükrü Haluk Akalın, 3 vols (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları).
- SCHROEDER, Fred E. H. (1980), *The Discovery of Popular Culture Before Printing*, in *5000 Years of Popular Culture: Popular Culture Before Printing*, ed. İdem, Bowling Green, OH: Bowling Green Universty Popular Press.
- YÜCE, Kemal (1987), *Saltuk-name'de Tarih, Din ve Efsanevi Unsurlar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

EK: Metin içerisinde yer verilen Saltuk-name pasajlarının Haluk Akalın versiyonundaki orijinal metni (Akalın 1988: 28-36)²⁶

“Şerif andan doğru Rûm-ili'ne gitti. Ol yire irişdi kim Mağal-gâr dilerdi, anda bir mu'azzam kilise vardı. Toğrı ol deyre girdi, ruhbânlara selam virdi. Merhaba itdiler. Pes ol ruhbânlar sordılar kim: Kandan gelürsin? Eyitdi: Kilaşpol şehrinden gelürem. Didi. Râhibler eyitdiler Firenkler, Filyon Pap berüye geçdi

²⁶ Ebu'l-Hayr-ı Rumî, *Saltuk-name*, haz. Şükrü Haluk Akalın, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, ss. 28-36

mi? Didiler. Şerif eyitdi: Yelken atdılar, girü öte gitmek ister, didiler. Didi. Nâ-gâh bir adam geldi râhiblere haber virdi kim: Pap geliyorur. Ruhbânlar Şerif'e eyitdiler: Sen gelmez dirdün uş irişdi. Bizi gafil kodun. Diyüp ni'met ve nüzul olup/ Pap'a karşı ilettdiler, izzet eylediler. Pâp toğrı kiliseye geldi. Andan beğleriyle şarâb getürdiler. Yimek, içmek itdiler. Şerif hizmete meşgul olup dururdu. Tâ kim kâfirler kanzil mest oldılar, Pap eyitdi: Durun deyr kapusın berkidün, üstümüze kimse girmesün didi. Şerif yirinden durup kapuyu yaptı. Pap elindeki kadehi Şerif'e sundu. Şerif aldı, yire kadı içmedi. Pap eyitdi: N' için içmezsin? Didi. Şerif eyitdi: Yüreğümde bir zahmetüm var, şarâb içme didiler. Perhiz iderem, andan ihtiraz iderem. Didi. Filyon eyitdi: İy yiğit! Eyle olsun. Didi.

Pes vaktâ kim anlar içüp mest oldılar, durup yatdılar, Şerif durıgeldi, fırsatı ganimet bilüp ol kafirleri kırdı dahı Pap'ı bağlayup, kiliseden taşra çıkup, bir dereye getürüp, ağaca bağlayu kodı. Çün sabah yakın oldı Pap gözün açdı. Şerif'i gördi kim Mirrih gibi elinde yalın kılıç karşusunda turur. Pes Filyon aklın dirüp eyitdi: Kimsin kim beni böyle eyledün? Didi. Şerif eyitdi: Ben Şerif'em. Tiz dut iman getür yohsa seni helak iderem, didi. Pap eyitdi: Ya Şerif! Ol/ din kim taparsın, anun hakkı ben kâfir değülem. Uğurlayım din dutaram. Kâfirler benim üzerüme gelüv itdiler anun için geldüm. And içdüm kim ayruk Müslümanlar üzerüne çeri çeküp gelmeyem, didi. Şerif eyitdi: Yok, benim önümde dahı imana gel tâ kim inanmam, didi. Pap eyitdi: Şimdi ben sana uyersam memleket elden gider, veli yılda bin dinar sana hediye virem, didi. Şerif eyitdi: Benim önümde ikrar eyle, işideyim, didi. Pap eyitdi: Rüsöy oluram, didi. Şerif eyitdi: Kimseye dimeyim sen dahi eğer benim bunda geldüğüüm dimezsın, didi. Filyon zaruri olup imâna geldi. Şerif eyitdi: Seni burada koram ben varup leşkerüne haber virürem, didi. Girü kendü gelüp kâfirlere eyitdi: falan yirde beğümüzi Saltık gelmiş, bir ağaca bağlamış azâb ideyorur. İrişün, didi. /Pes banlar geldiler ağaçda anı bağlu buldılar, çözüp malup makamma geldiler. Birezden kiliseden feryâd ü figân ide kâfirler geldiler, eyitdiler: Bu gice Şerif / Saltık -ı sâhir gelmiş, deyr papazların kırmış, didiler. Pap, tiz bir nâme yazdı, İstanbul'a Tekür'e gönderdi kim: Ben kendüm gözümle gördüm, Saltık denizi beri geçüp, iç "ile girmiş. Gâfil olmayasın, niyyet sanadur. Ben hile birle kurtuldum, sakınasın, didi. Nâme Tekür'e değecek katı korkdı. Turdı, İslâm boldan çıkup toğrı Andriyye hisârına gitdi.

Râviler rioâyet iderler kim İstanbul yanında bir dört günlük yirde bir kadîm kal'a vardı. Hazret-i Âdem peygamber oğlı İslâm oğlı Adrin yapmışıdı. Oğlı Andriyye hendek idüp ve çevresi bataklık idi, bir yanı akar suydı, sarpdı, çekme köprüleri vardı. İçinde bir ulu sırçadan kilise vardı cemî küffâr anı ziyâret iderlerdi, Cevher- Şâh -ı Rûmî yapmışıdı, Hazret- i İsa anun içinde bir erbaîn çıkarmışıdı. Her kâfir gelüp anda erbain çıkarup tavâf iderlerdi, sadakaların virürlerdi. Ol şehre Andriyye dirlerdi, Rûm mülkünün asıl iç ili ol idi. Toğrı Tekür / ana girüp, kapuların bağlayup oturdu. Pes / dahı Magal – gâr'dan kalkup gelüp ol dahı Firenk Latin leşkeriyle gelüp Andriyye hisârına irişdi. Pap Latin beği Mihâl Miryanos birle hisâra gelüp Tekür birle buluşdılar. Yürüdiler, ol deyre geldiler. Şerif dahi Latin adamları içinde idi. Râhib sûretinde ol deyre geldi. Bir kilise gördi şehir ortasında, dîvârına kâfirler yüzün sürürler. Şerif fikr itdi. Meğir Latin'de bir ulu râhib vardı adına ol ruhbân-ı la'inün Câlût dirlerdi, sihr ile riyâzetle gökde uçardı, cemî küffâr ana i'tikâd iderlerdi. Şerif anun vasfın işitmişdi. İleri gelüp Tekür'ün elin öpdü, eyitdi: Atam Câlût sizlere selâm ider. Mesih'ün ' inâyeti üzerlerine olsun didi. diyü başından nâme çıkarup Tekür'e sundu. Tekür alup okudu. Şerif on iki dili yazar ve okurdu. Tekür, Pap Latin bânı ol la inler baş / açdılar, Şerif minbere çıkup bülend-şîrin âvâzla İncil un oğlı imiş diyü ta 'zîm kıldılar.

Şerif minbere çıkup bülend-şîrin âvâzla İncil okudu. Cemî kâfirler hep ağladılar, kendülerden gitdiler. Çün minberden indi Tekür buyurdu, ni'metler, şarâblar getirdiler. Şerif ol ni'metlerden yimedi, illâ zeytûndan yidi ve şarâb içmedi dahı eyitdi: Perhiz ehline zarardur. didi. Pap bakarak Şerif'i gördü / gözi ısırdu. Mihallerde eyitdi Korkaram bu herif Şerif olmaya. didi. Tekür eyitdi: Bu bir dîn ulusidur. Sen buni gayrı sanma. didi. Pes Mihallerden birisi ayak üzre kalkup Şerif katına gelüp, oturdu, eyitdi: Sizi bunda bilür Latin adamları var, sizi Câlût oğlı değüldür dirler. didi. Şerif anun sözünden mütevehhim olup, sükût itdi.

Ol Mihal Firenk yirinden durup Pap, Tekür ve bânlar katına geldi, eyitdi: Tahkîk bildüm bu kişi Şerîf dūr. Bizüm dînümüz düşmânîdur didi. Pes Pap Tekür'e eyitdi: Buni hîle birle dutalum. / diyüp bir bâde içine şeker şerbetin ezdiler, içine dârû koydular dahı getürdiler Şerîf'e, mihrâb öninde oturmuşdı, öninde kodılar. Tekür ve Pap gelüp hemân bir kadeh Şerîf'e sundılar, yanında oturdılar. Şerîf ellerinden ol dârûlu şerbeti alup içdi. Birezden dururak aklı perâkende oldı. Tiz durdılar Şerîf'i bağladılar, zindana iletüp, haps itdiler.

Çün sabâh aklı geldi, kendüyi bend içinde gördi, âh itdi lâkin kazâya rizâ virdi. Ol idi kim cellâdlar çıkageldiler, alup Şerîf'i Tekür'ün dîvânına getürdiler. Tekür eyitdi: Yâ Saltık-ı sâhir! Devletüm gör seni benüm nice ayağuma /getürdi ve niçe bir hîle idesin, sana bir iş idem kim cemî câlem senden ibret ala. didi. Andan emr eyledi, şehr öninde çokluk odunlar yağalar tâ kim Şerîf'i oda yakalar. Bir kimesneye kim katı gazab itsele oda yakarlardı. On gün Seyyid Saltık Şerîf'i anda haps itdiler ve bir mançnık düzdiler dahı oda atalar. Ol yığılan oduna od urdular. / Od dahı şol kadar yandı kim kimesne yakın varmazdı. Pes Şerîf'i getürdiler. ol mançnığa koydular dahı od içine atdılar.

Râvîler bunda şöyle rivâyet iderler kim şehr karşusunda bir depe vardı, şöyle kim ol depeye her zamânda Hazret-i Hızr-aleyhi's-selâm- gelürdi ve dahı ol yirlerde Sünnî cinnîlerden dahı olurlardı. Meğer kim gene Hazret-i Hızr gelüp ol depede oturmuşdı. Sünnî cinnîlerden Minû-Çihr-i cinnî dahi Hazret-i Hızr'ı ziyaret ide geliyordu. Nâ-gâh leşkeriyle gelürken gördi kim havâda bir âdem oğlanı eli bağlu yukarudan aşğa iner od içine. Hemân tızcek irişüp kapdı ve alup Hazret-i Hızr katına geldi. Şerîf'i Hazret-i Hızr önünde yire kodı. Hazret-i Hızr, Şerîf'i görüp yirinden durup eli bağın alup, eyitdi: Yâ Şerîf! Gam çekme. Şimdilerde sana ölüm yokdur. Tâ kim su gözüne od gibi görünmeyince sana mevt olmaya. Alâmet oldur, üşenme. didi. Şerîf ve Hazret-i Hızr ve Minû-Çihr-i cinnî oturdılar. Şehre bakup / od yandüğüm temâşâ iderlerdi. Nâ-gâh Hazret-i İlyâs peygamber-a.s.-dahı geldi. İlerü varup görışdiler, oturdular, / İlyâs -aleyhi's-selâm- Şerîf'ün hâtırın sordı. Şerîf eyitdi: Siz bu kâfirler içinde neylersiz? didi. Hazret-i Hızr -a.s.- eyitdi: Bu makâm Rûm'da arz-ı Şerîf dūr. Adn-i arz budur. Gâzîler ocağı olisardur. Şimden girü kırk yıldur her sabâh namâzın bu yirde kıluruz. Her kim kırk gün kâim, sâim ola, kırk sabâh namâzın bun da kıla, salâh ide, biz ana görünüp, bizden isti fâde ideler didi. Ol makâma şimdi Hazret-i Hızr İlyâslık dirler. Hazret-i Hızr ve Hazret-i İlyâs kalkup gitdiler. Şerîf'i vedâ idüp, Hazret-i Hızr Şerîf'e eyitdi: Korkma şimden girü, aç ağzun. didi. Şerîf dahı ağzın açdı. Ağzına Hazret-i Hızr ağzı yarın virdi, eyitdi: Korkma şimden girü. Yürü. didi. Şerîf bir ol kadar dalı kuvvet dutup velâyet ve kerâmete kadem basdı.

Gözinden ve gönünden hicâb gitdi, cemî gizlüler aşikâre oldı. Andan Hazret-i İlyâs peygamber dahi / Şerîf'e duâ-i ervâhi öğretti -kim ism i a'zamdur- ve Hazret-i Hızr -a.s.- du'â-i m lâikeyi öğretti ve Hazret-i Hızr ve Hazret-i İlyâs gitdiler. Minû Çihr-i cinnî Şerîf'e eyitdi: Yâ Şerîf! Beni duâdan unutma. didi. Seyyid eyitdi: Sen benüm dünyâ ve âhiret karındaşım ol. didi. Minû-Çihr-i cinnî dahı Şerîf'e bir duâ öğretti, eyitdi: Her kaçan kim sen bu du'âyı okuyasın, ben katunda leşkerüm birle hâzır olam. didi. Minû-Çihr-i cinnî dahi destür dile yüp, gitdi.

Şerîf yirinden durup / şehre indı. Giderken yolu şehr önünde bir köpriye irişdi. Köpri başında bir kâfir Şerîf'e bakup eyitdi: Şol yiğit bu gün ol oda atdukları Saltık'a ne benzer? Yoldaşlarımın biri eyitdi: Bu Türkler sihr bilürler, oda yanmazlar. Kitâblarda işitmediün mi kim Seyyid Battâl kaç kez yakdılar, girü dirildi. Çâha bıraktılar, girü çıktdı. Bu dahı anun oğludur aceb olmaya. didiler. Şerîf ilerü varup, eyitdi: Yiğitler! Ne söyleşürsüz? Bu sözünü den bana dahı haber virün tâ kim ben dahı bilem. didi. / Ol kâfirler eyitdiler: Sen kandan gelürsün? didiler. Şerîf eyitdi: Sırf ilinden gelürem, bir misâfirem. didi. Eyitdiler: sözümüz buydı kim Şerîf adlu bunda bir Türk oğlanı kopdı, bize işler eyledi. Bunca Nasrânîlerin kanın dökti. Tekür deoletinde kendü ayağıyla geldi. Duttılar, bu gün oda yakdılar, helâk oldı. Oldur kim söyleşürüz. Didiler. Şerîf eyitdi: Tekürün deoleti artsun, dîn düşmânların giderdi didi dahı şehre revâne oldı. Toğrı hisâra girdi. Ol kapu üzre olan burçda nebet urup şen likler iderlerdi.

Şerîf'ün yandığı âvâzesi câleme yayıldı. Müslü mânlar işidup melûl olmuşlardı. Çün Şerîfhisâr içine girdi, ol cânibde dahi bir kilise vardı, kal'anun bir kapusına yakın idi, ol büyük kiliseden aşğa kilise ol idi, misafir kâfirler anda mücâvir olurlardı, / Şerîf toğrı ol kiliseye gelüp, kondı. Eyitdiler: Kandan gelürsin? didiler. Eyitdi: Sırf ilinden Rahval ruhbânun oğlı Şemûn'am. / Geldüm kim ilmde kâmillerdür dirler bu yir papazları birle bahs idevüz kim ehil kimdür, biline. Tekür ve Pap ve bânlar kim yanında biz dahi hürmet, izzet bulavuz, elümüze mâl gire, bir kaç dînâr hâsıl ola. Beğlerden dahi nesnecik hâsıl ola. didi. Ol râhibler şâd-mân olup Tekür huzûrına varup 'arz itdiler. Tekür ve Pap eyitdiler: Yâ Filyon! Kazıyye budur kim bir râhib oğlı gelmiş aşğa kilisede mübâhase idermiş. Didi. Pap, beğler ve Tekür birle sürüp ol kiliseye geldiler, andan oturdılar. Şerîf durup ayak üzre beğlere izzet itdi, eyitdi: Yâ Mesîh ümmeti! İçünüzden kim ilmde kâmil ola, gelsün bahs ve kelimât idelüm. Didi. Üç yüz keşîş ve papaz ve patrikler ilerü gelüp, bahs itdiler. Şerîf cümlesin mülzem itdi. Andan duri geldi, minbere çıkup vaza başladı, İncil tefsîr it di. Cemî'si ağlaşdılar şöyle kim kendülerden gtdiler. Tekür dönüp Papa eyitdi: Yâ Filyon! Ol yakduğumuz Türk şimdi sağ gerek idi. Bununla bahs itse bil kim buna cevâb ideydi. Pap eyitdi: / Bu yiğit dahi kâmindür. Didi.